

*Буць Ж. В.,
докторант кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ ЯК МАНІПУЛЯТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Т. ДЕ РОСНЕ "LE DÎNER DES EX")

Анотація. У статті описано стереотипні гендерні ролі персонажів французької жіночої прози, що впливають на сприйняття художнього тексту і актуалізують сучасну французьку патріархальну картину суспільства. Особливого значення набувають семантичні критерії оповіді, які мають прихований вплив на читача, що маніпулюють їхнім сприйняттям суспільства крізь призму текстової тканини. Визначено основні гендерні ролі жінок, до яких відносяться дружина, домогосподарка, мати, покірне і слухняне подружжя.

Ключові слова: жіночий роман, гендерні ролі, маніпулятивний вплив, французька проза.

Постановка проблеми. У сучасному повсякденному житті ми все частіше стикаємося з проблемами ефективної реалізації задуманих завдань мовними засобами, тому останнім часом набуває особливого значення мовленнєвий вплив як спосіб отримання бажаного. На тлі сучасної фемінізації суспільства набувають актуальності також праці з різних проблем гендеру. У нашому дослідженні ми намагаємося поєднати різні напрямлення та доробки сучасних науковців, виявити маніпулятивний потенціал французької сучасної жіночої прози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми. Проблема маніпулятивних технологій займаються насамперед психологи (С. Бернштейн, Д. Брайант, С. Томпсон, Е. Доценко, Т. Дрідзе, А. Леонтьєв, Р. Чалдіні, Б. Шелдон), соціологи (Б. Мотузенко), політологи (С. Кара-Мурза, Г. Лассуелл, М. Побокін, Г. Почепцов, С. Расторгуєв, А. Цуладзе, Г. Шиллер), журналісти (Б. Лозовський), які передусім визначають вплив маніпуляцій на свідомість та підсвідомість людини. Проте останнім часом мовознавці також не припиняють звертатися до питань прихованого впливу мовних одиниць, що мають на меті досягнення певних цілей адресанта (А. Мажурова, Л. Навасартян, С. Романюк, Л. Чабак, І. Шкіцька).

Незважаючи на різноманітність досліджень маніпулятивного впливу, всі науковці схильні розуміти маніпулювання як вид психологічного впливу, вдале виконання якого призведе до прихованого виникнення у співрозмовника намірів, що не співпадають з його актуально існуючими бажаннями [1, с. 69]. За засобами втілення маніпулятивного впливу найчастіше використовують мовленнєве маніпулювання, оскільки вплив здійснюється головним чином у процесі мовлення завдяки використанню й оформленню мовних засобів таким чином, аби вони були здатні здійснити прихований психологічний вплив.

Попри численні лінгвістичні студії з питань маніпулювання, роль конкретних мовленнєвих засобів у створенні й розвитку маніпулятивного тла у художній площині на сьогодні не є досить висвітленою. Зокрема, залишається поза увагою простір сучасної французької прози, чим зумовлений напрям нашої розвідки.

Проблема взаємозв'язку статі мовця з мовленням привертає увагу досить давно, беручи початок ще в античній традиції, але особливого значення вона набула в сучасному суспільстві, де стереотипні ролі жінки та чоловіка в соціумі зазнали значних змін та перевертень. Становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень у лінгвістиці (Е. Назарова, О. Пермякова, М. Хламова та ін.) пов'язаний зі зміною наукової парадигми в гуманітарних науках під впливом постмодерністської філософії.

Гендер у сучасних дослідженнях розуміється як складний соціо-культурний конструкт, який активно вивчається у соціології, психології, історії, антропології, філософії, культурології, лінгвістиці. Неодмінний фактор впливу різностатевих характеристик на мовленнєві процеси зумовлений перш за все соціальними і культурними факторами і підпорядкований гендерним ролям, які являють собою набір взірців поведінки, що очікується від чоловіків і жінок.

Розбіжності мовленнєвої поведінки людини зумовлені її статтю, виокремлюються на всіх рівнях мовної системи й охоплюють усі складники мовної компетенції [2, с. 7]. Основою цих розбіжностей виявляються особливості головного мозку чоловіків і жінок.

Останні напрацювання у галузі художнього текстотворення набули різноманітних форм і збагатилися підходами щодо розгляду творів як ментального середовища письменника. У сучасних дослідженнях художнього простору окрему увагу приділено розкриттю особливостей художнього мислення авторів крізь призму символічних і концептуальних знаків їхніх творів (О. Кагановська), виокремленню нарративних кодів інтимізації художнього цілого (А. Корольова), з'ясуванню різноманітних психоемоційних станів, що іконічно відбиваються у семантиці текстової тканини (О. Воробйова), встановленню й розкриттю специфіки сучасного художнього дискурсу (О. Бабелюк, І. Бехта, М. Ткачук), виявленню кореляцій дискурсивних і текстових характеристик нарративного простору художніх творів (В. Андреева, М. Кебало, О. Падучева, Л. Штохман), опису нарративних стратегій прозових текстів (О. Мамосюк, Н. Римар, Р. Савчук).

Наукові доробки з літературознавства тяжіють до визнання жіночої прози як неоднозначного поняття й явища, що мотивовано гендерними ознаками авторів твору. Сучасна жіноча література відображає уявлення про соціальні ролі жінок, а також про стереотипи, які панують у суспільстві, що створює своєрідну «побутову поетику», прикрашаючи повсякденність і визначаючи той ідеал, відсутність якого гостро відчувається у суспільстві [2, с. 11].

Основною характеристикою жіночої прози вважається наявність жінки-героїні, яка у площині художнього простору вирішує гендерні питання буття. Саме ця риса жіночої прози визначає особливий жіночий погляд на світ, особливий інтерес

до певних сторін екзистенції, заломлених через соціально-психологічні риси фемінного гендеру [3, с. 4].

Поєднуючи напрацювання сучасних науковців, у нашому дослідженні намагаємося виявити елементи, що мають маніпулятивний вплив на адресата художнього твору і конструюють оповідний простір французьких романів.

За мету у запропонованій статті ставимо розкрити сутність стереотипних гендерних ролей персонажів французької сучасної жіночої прози як елементів маніпулятивного впливу на читача.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість жінок-письменниць несе відбиток усіх характерних рис написання жіночої манери. Зважаючи на емоційність і стереотипне сприйняття жіночої статі, в оповіданнях французькі авторки тим чи іншим чином торкаються нагальних питань існування і виживання жінок у сучасному суспільстві. Окреслення актуальної суспільної проблеми має маніпулятивний характер і, на нашу думку, у просторі французької жіночої прози виступає однією із технологій впливу на свідомість читача. Як доводять ілюстративні джерела, на мовному рівні актуалізуються елементи, що маніпулюють сприйняттям твору. Якщо звернемося до сюжетної лінії як одного з когнітивних складників конструювання оповідного простору (О. Кагановська, Р. Савчук), то звернемо увагу на головну героїню роману Т. де Росне "Le dîner des ex" Марго, яка розповідає про своє професійне й особисте життя. Молода жінка неодноразово підкреслює суспільне неприйняття працюючої, успішної жінки.

У текстовому просторі жіночої прози спостерігаємо відображення маскулітного суспільства, з патріархальним здебільшого відношенням до жіночої частини людства. Хоча у сьогоденному житті дедалі частіше лунають феміністичні нотки, збільшуються феміністичні виступи та вимоги до суспільного життя, проте, як доводить ілюстративний матеріал, саме такі вимоги висловлює авторка досліджуваного твору, що актуалізує в його текстовій тканині стереотипне сприйняття жіночності.

Tapi dans un coin de la salle, ne perdant pas une minute d'une journée parfois laborieuse, il me découvrit en chef, face à mon orchestre de cent quarante musiciens, les mêmes qui, une dizaine d'années auparavant, avaient refusé ma présence ici parce que j'étais femme (T.R.: DDE, p. 78). Головна героїня роману Т. де Росне "Le dîner des ex" із простого музиканта зробила кар'єру диригента великого симфонічного оркестру, що вважається неабиякою вдачею для молоді жінки у патріархальному французькому суспільстві. У наведеному фрагменті спостерігаємо деякі мовленнєві моменти, що маніпулюють нашою свідомістю і на мовному рівні підкреслюють неоднозначне сприйняття жіночої кар'єри. Авторка твору наводить цифрові факти: (*orchestre de cent quarante musiciens*) оркестр із 140 музикантів (тут і далі переклад наш – Ж.Б.), (*une dizaine d'années auparavant*) близько 10 років до того. Цифрова інформація доводить важливість професійної позиції Марго. Окрім цього, відвага молоді жінки на семантичному рівні передано уживанням прийменникового виразу *face à* (лицем до) та уточнюючого виразу – *avaient refusé ma présence ici parce que j'étais femme* (відмовлялися від мене, оскільки я жінка). Такими мовними засобами героїня оповіді привертає увагу до свого становища, своїх досягнутих успіхів, що неодмінно змушує читача зайняти позицію авторки.

Підтверджуючи стереотипне сприйняття жіночої частини людства у французькому суспільстві як хранительок вогнища, домогосподарок, авторки жіночої прози не полишають цю проблему у своїх творах, протидіючи загальному патріархальному устрою.

Acceptant mal l'emprise de mon métier sur notre vie de couple, Pierre aurait voulu que j'abandonne ma carrière afin d'élever notre enfant. Je n'ai pas sacrifié Martin au profit de ma musique, comme l'insinue parfois son père. Il est, comme la musique, ma raison d'être. Voilà ce que Pierre n'a ni compris, ni accepté (ibid., p. 67). У наведеному фрагменті роману Т. де Росне головна героїня описує ставлення чоловіка до її кар'єри. П'єр був незадоволений, не сприймав захоплення Марго своєю роботою. Він вважав, що професійна діяльність заважає їхньому сімейному життю (*Acceptant mal l'emprise de mon métier sur notre vie de couple*). Саме тому голова родини наполягав на тому, аби жінка лишила кар'єру і виховувала дитину (*j'abandonne ma carrière afin d'élever notre enfant*). Загальна маскулітна думка суспільства про роль жінок у текстовому матеріалі підтверджена також сентенцією: *l'insinue parfois son père* – йому підказував іноді батько. Проте жіноча частина, будучи емоційними, ніжними створіннями, дещо по-іншому сприймає свої функції матері і професіонала. Так, Марго наполягає на тому, що син для неї, як і музика, є смыслом її життя (*Il est, comme la musique, ma raison d'être*), хоча, на думку чоловіків, це неможливо ототожнювати.

Твір французької письменниці Т. де Росне "Le dîner des ex" пронизано стереотипними ролями маскулітного французького суспільства. Будучи активною громадською діячкою, працюючи журналістом, авторка роману звертається до питань нерівності. Головна героїня досліджуваного твору, будучи талановитою музиканткою, займається кар'єрою і сягає великих успіхів на професійному поприщі – отримує посаду керуючого симфонічним оркестром (диригента). На текстовому рівні письменниця звертає увагу читача на те, що навіть лексема на позначення керуючої посади *chef* n.m має лише чоловічий рід: [...] *on reste songeur quant au parcours inégal de ce chef (le terme au féminin n'existant pas, ne devrait-on pas en tirer quelque sage conclusion ?)* (T.R.: DDE, p. 33). Марго наполягає на тому, аби звернули увагу на цей факт нерівності у суспільстві, що на вербальному рівні підкреслено сентенцією *on reste songeur* (змушує замислитися). Крім того, героїня роману маніпулює нашою увагою, скеровуючи її на те, що ми маємо зробити мудрі висновки з цього (*en tirer quelque sage conclusion*). Хоча манера подання таких думок лише підтверджує маскулітність сучасного французького суспільства, авторка не наполягає на тому, аби всі мислили як жінки, а натякає на це. У текстовому матеріалі така позиція подана у формі питання, вживається дієслівна форма в умовному способі заперечної форми (*ne devrait-on pas en tirer quelque sage conclusion ?*). Французький умовний спосіб (*conditionnel présent*) вказує на бажану дію, що приховано впливає на сприйняття читача.

Головна героїня твору Т. де Росней "Le dîner des ex" Марго, будучи однією з найвідоміших у професійних колах диригенткою, описує своє повсякденне життя: [...] *je t'avoue que je mène la double vie de toute femme divorcée, écartelée entre les obligations de son métier et les exigences d'un enfant perturbé par la séparation de ses parents* (T.R.: DDE, p. 9). Жінка має вести подвійне життя (*la double vie*), як це трапляється із розведеною дамою у сучасному суспільстві, яка розривається між професійними обов'язками (*les obligations de son métier*) та вимогами дитини (*les exigences d'un enfant*), яка страждає від розлучення батьків. На семантичному рівні становище жінки яскраво передано семантикою прикметника *écartelée* adj.f. – "mettre en pièces, de quartier" [4], який лише підкреслює бажання жінки розірватися на чотири частини, аби все встигнути.

Текстовий матеріал жіночої прози лише підтверджує загальну думку, що французька жінка сучасного суспільства має поєднувати функції материнства, дружини й професіонала: *Pour eux, j'étais femme avant tout – pour Pierre, la mère de son fils alors qu'à tes yeux je fus les deux ; musicienne et femme* (ibid., p. 11). Порівнюючи двох своїх колишніх чоловіків, Марго наголошує на своїй першочерговій жіночій приналежності, оскільки саме так її сприймали чоловіки – перш за все дружина (*femme avant tout*), матір спільного сина (*la mère de son fils*), лише з коханим молода жінка відчувала себе у гармонії – музикантом і жінкою (*musicienne et femme*). Така позиція авторки твору виявляє прихований зміст феміністичних висловлювань.

Стереотипним у художньому просторі досліджуваного роману французької письменниці виявляється сприйняття сімейного життя з боку жінки.

Alors commença une de nos premières batailles : la bataille pour le prénom de notre fils (ibid., p. 64). У наведеному прикладі Марго, головна героїня роману Т. де Росне, згадує про своє подружнє життя. Дівчина сімейні стосунки сприймає як боротьбу, що на вербальному рівні передано семантикою іменника *bataille* n.f. – “Combat livré entre deux armées ou deux flottes, dont l'issue influe sur la conduite d'une guerre” [4]. Отже, жінка почувається воїном, що змагається зі своїм подружжям – *commença une de nos premières batailles* (розпочався один з наших перших боїв).

Загальновідомо, що у стосунках із чоловіками жінки посідають другорядне місце. Це пов'язано здебільшого із патріархальними традиціями суспільства, зокрема французького. У наступному фрагменті ілюстративного матеріалу спостерігаємо яскравий приклад таких стосунків:

L'alliance qui ceignait son annulaire gauche n'entravait nullement l'allégresse de ses beaux discours, et son épouse, résignée, suivait d'un œil morne la hâblerie infatigable de son mari (T.R.: DDE, p. 69). У наведеному прикладі йдеться про ситуацію, яка сталася з головною героїнею роману Т. де Росне “Le dîner des ex” Марго під час зустрічі з її знайомим Брісом та його дружиною. Чоловік уподобав Марго, тому увесь час намагався фліртувати з нею. При цьому жінку здивувала реакція дружини знайомого. Уважаючи на приналежність текстового матеріалу до жіночої прози, особливого значення набуває символічність, а саме вказівка на належність обручки (*L'alliance*) на пальці у чоловіка (*qui ceignait son annulaire gauche*). Для представниці слабкої статі такий знак є промовистим вісником того, що мужчина одружений, а, значить, невільний у стосунках. Проте семи *allégresse* n.f. – “Joie vive qui se manifeste extérieurement” [4] та *hâblerie* n.f. – “Discours plein d'exagération, de suffisance” [там само] у його зверненні до іншої жінки нівелює стан чоловіка у сімейних стосунках. З іншого боку, у цій ситуації дружина Бріса поводитися напрочуд покійно (*résignée*), начебто анічого не відбувалося, і це її не стосувалося. При цьому жінка була обурена поведінкою свого подружжя, що передано її поглядом – *d'un œil morne* (похмуро) на чоловіка. Отже, спостерігаємо стереотипну взірцеву поведінку французької покійної жінки у подружньому житті, що маніпулює сприйняттям читача і прихиляє до співчуття.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Таким чином, як доводить ілюстративний матеріал французької жіночої прози, у текстовій тканині оповідей акту-

лізується й акцентується увага на стереотипних гендерних ролях обох статей. Так, основними гендерними ролями жінки у патріархальному французькому суспільстві є дружина, хранителька домашнього вогника, яка має перевагу на сім'ю, а не на кар'єрне зростання. Жінка має бути покійною, перебувати у тіні свого чоловіка. Такі елементи у творчості французьких авторок функціонують у рамках маніпулятивного впливу, створюючи картину патріархального суспільства.

Перспективним для подальших досліджень вважаємо дослідження чоловічого романного простору з метою виявлення гендерних ознак, що мають прихований вплив і конструюють оповідний простір маскулінної французької літератури.

Література:

1. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва: ЧеРо; Юрайт, 2000. 334 с.
2. Пермякова О.В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе (на материале французского и русского языков): автореф. дисс. ... канд. филол. наук, 10.02.19. Пермь, 2007. 19 с.
3. Рижкова Г.-П.М. Українська «жіноча» проза 90-х років XX – початку XXI ст.: жанрові й нарративні моделі та лінгвопоетика: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.01. Кировоград, 2008. 20 с.
4. Le petit Larousse illustré. Paris: LAROUSSE, 2011. URL: <http://www.larousse.fr/>.(дата звернення: 17.12.2018)

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. T.R.: DDE: Rosnay T. de. Le dîner des ex. Paris: LGF, “Le Livre de poche”, 2016. 83 p.

Буц Ж. В. Стереотипизация гендерных ролей как манипулятивный элемент французской женской прозы (на материале романа Т. де Росне “Le dîner des ex”)

Аннотация. В статье описаны стереотипные гендерные роли персонажей французской женской прозы, которые воздействуют на восприятие художественного текста и актуализируют современную французскую патриархальную картину общества. Особое значение уделяется семантическим критериям повествования, которые имеют скрытое влияние на читателя, что, в свою очередь, манипулирует их восприятием общества посредством текстового пространства. Выделены основные гендерные роли женщин, к которым относятся жена, домохозяйка, мать, покорная и послушная супруга.

Ключевые слова: женский роман, гендерные роли, манипуляция, французская проза.

Buts Zh. Stereotyping of gender roles as a manipulative element of French female prose (based on the novel by T. de Rosney “Le dîner des ex”)

Summary. The article describes the stereotypical gender roles of the characters of French female prose. Those influence the perception of artistic text and actualize the modern French society's patriarchal picture. The narrative's semantic standards are of particular importance, which have a hidden influence on the reader, manipulating its perceptions of society through the text. The main gender roles of women are indicated. There are wife, housewife, mother, submissive and obedient spouse.

Key words: female novel, gender roles, manipulation, French prose.